

O'QUVCHINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINI TASHKIL ETISH BO'YICHA XORIJIY VA MAHALLIY TAJRIBA

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.044>

Mamajonova Kamola Akramovna,

Jizzax davlat pedagogika universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchi-yoshlarining kasbga yo'naltirish tizimi bo'yicha xorijiy hamda mahalliy mamlakatlarning tajribalari tahlil qilindi. O'zbekistonda o'quvchilarning kasb tanlashga yo'naltirilgan ishlarni samarali tashkil etishda rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribalaridan foydalanish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kasbga o'qitish, ta'lim xizmatlari, o'quv-yoshlar, xorijiy va mahalliy tajribalar

Kasb-hunarga yo'l kasb tanlashdan boshlanadi, undan keyin kasbiy ta'lim va kasb tanlash va tayyorgarlikka mos keladigan ishga joylashish. Kasb tanlashda yordam berish, ayniqsa ijtimoiy boshlang'ich bosqichida, kasbga yo'naltirish institutining asosiy vazifasi bo'lib, uning yakuniy maqsadi milliy iqtisodiyot manfaatlarida shaxsning eng to'liq kasbiy o'zini o'zi anglashini ta'minlashdir. Kasbga yo'naltirish tizimining samaradorligini yanada oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish uchun kasbga yo'naltirish tizimining genezislarini ko'rib chiqish zarur ko'rinadi.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda yosh avlodning har tomonlama yetuk, bilimli, yuksak ma'naviyatli, barkamol shaxslar bo'lib yetishishini ta'minlash yo'lida amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarining eng asosiy bo'g'ini sifatida maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish orqali mustaqil hayotga tayyorlash xalq ta'limi tizimi oldida turgan muhim chora-tadbirlardan biri hisoblanadi. Kasb tanlash maktab bitiruvchilari hayotidagi muhim va mas'uliyatli bosqich bo'lib, kasbiy faoliyat sohasini aniqlash ijtimoiy doira, turmush tarzi, mehnat muhiti va boshqalar bo'yicha inson kelajagini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri. Kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilarni o'zini-o'zi anglashga va kasbiy rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat bo'lib, hozirgi va kelajakning o'zaro ta'sirini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Kasbga yo'naltirish ishlarini to'g'ri tashkil etishda fan o'qituvchilaridan nafaqat o'quvchining qobiliyati, iqtidori va xarakter xususiyatlarini bilish, balki pedagogik mahorati, dunyoqarashi, yo'qolib borayotgan, mavjud va kelajak kasblari, mehnat bozori ehtiyojlari to'g'risidagi bilimlari talab etiladi. Mehnat bozori jamiyatdagi o'zgarishlar

ortidan o'zgarib bormoqda: ba'zi kasblar yo'qolib ketmoqda, ayrimlarning mazmuni o'zgarmoqda, shuningdek, yangi kasblar ham paydo bo'lmoqda. Tarixiy davr, moda va boshqa omillardan qat'iy nazar, talab qilinadigan kasblar mavjud. Bu davlatning ijtimoiy funksiyasini amalga oshirishga yordam beradigan faoliyat turlari bo'lib, bu lavozimlarga quyidagilar kiradi:

- shifokorlar va tibbiyot xodimlari;
- farmatsevtlar;
- o'qituvchi va tarbiyachilar;
- o't o'chiruvchilar;
- xavfsizlik xodimlari.

Kasb-hunarga bo'lgan talab va kasblar taklifi o'rtasidagi bog'liqlik tushunchasi faqat murakkab texnika va texnologiyalar, shuningdek, fan paydo bo'lishi bilan paydo bo'ldi. Tibbiyot sohasidagi yutuqlar demografik o'sishning tezlashishiga va umr ko'rish davomiyligining oshishiga yordam berdi. Sanoatlashtirish ilgari og'ir malakasiz qo'l mehnatida band bo'lgan juda ko'p mehnatga layoqatli odamlarni ozod qildi, ishlab chiqarish vositalarini ishchilardan begonalashtirishga olib keldi. Ishchi ishlab chiqarish vositalarini yo'qotgan va faqat o'z ish kuchini erkin tasarruf qiladigan qonuniy erkin odamga aylandi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti tovarlar va xizmatlarga borgan sari yangi ehtiyojlarni shakllantirdi, bu esa ilgari mavjud bo'lmagan kasblarga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqardi. Kasbiy xizmatlarga talab va taklifning paydo bo'lishi, ishchilarning malakasiga qo'yiladigan talablarning kuchayishi mehnat bozorida raqobatning paydo bo'lishiga yordam berdi. Ish beruvchilar professional xodimlarni tanlash imkoniyatiga ega. Raqobatbardoshligi past bo'lgan ishchilar ishsiz qoldi, o'zlarining kasbiy fazilatlarini va bilimlarini qo'llash imkoniyatlarini qidira boshladilar va raqobatbardoshligini oshirishga harakat qildilar. Kasbiy o'zini o'zi belgilash va takomillashtirish muammosi odamlar uchun bozor iqtisodiyotida omon qolish kalitiga aylandi.

Kasbga yo'naltirishning birinchi nazariy rivojlanishi 1908 yilda «Faktor-faktor» tushunchasi shaklida shakllantirilgan. Uning ishlab chiquvchisi F.Parsons kasbiy yo'naltirishning asosiy vazifasini u yoki bu kasbning shaxsga qo'yadigan talablari bilan muayyan shaxs xususiyatlarining muvofiqligini aniqlashda ko'rdi. Parsonsning fikriga ko'ra, kasb tanlashda yordam berishning asosiy printsipti uch qismdan iborat:

Amerika Qo'shma Shtatlarda kasbiy maslahatlar bo'yicha maxsus qonunchilik mavjud bo'lib, unga ko'ra maktablarda bu ish o'quvchining butun ta'limi davomida amalga oshiriladi. Har bir maktabda bu ishni maxsus tayyorlangan xodim – kasb-hunar maslahatchisi amalga oshiradi. U har bir o'quvchi uchun alohida ish yuritadi, uni maktab oxirida ish bilan ta'minlash xizmatiga topshirish mumkin. O'quvchilarga kasblarning mazmuni va ularga qo'yiladigan talablar to'g'risida ma'lumot topishda, ota-onalarga esa o'z

farzandlarining qiziqishlari va moyilligini rivojlantirishda yordam beriladi [6]. S.S. Grinshpun, bundan tashqari, 21-asrning boshidan buyon Qo'shma Shtatlarda kuzatilgan «kasb» tushunchasidan «karera» tushunchasiga o'tish va bir qator yangi ta'lim dasturlari paydo bo'lishiga e'tibor qaratadi. "Maktabdan ishga" shiori yoshlarni mustaqil mehnat hayotiga sifatli tayyorlashdan iborat.

Fransiyada jiddiy davlat darajasida uchta vazirlik: mehnat, sog'liqni saqlash va ta'lim vazirliklari tomonidan muvofiqlashtirilgan kasbga yo'naltirish tizimi ishlaydi. Fransiyada kasbga yo'naltirishning zamonaviy konsepsiyasini va uning axborot yo'nalishi ishlab chiqilgan. Ushbu konsepsiyaga muvofiq, yoshlarning kasbiy tanlovga tayyorlik darajasi mehnat sharoitlari va inson uchun kasblar talablaridan xabardorlik darajasiga bog'liqligi belgilangan. Fransiyada keng doiradagi ma'lumotlar mavjudligiga e'tibor qaratilgan. Fuqarolik jamiyatining turli institutlari (ota-onalar uyushmasi, mehnat birjasi, Milliy ta'lim tadqiqotlari instituti va boshqalar) bilan o'zaro aloqada bo'lgan Oriyentatsiya markazlari (500 dan ortiq) faoliyat yuritadi. Ta'kidlash ozimki, har bir kasbiy faoliyat davlat tomonidan tartibga solinadi, ya'ni mutaxassislarning yuqori malakasi va professional maslahatchilar ta'lim muassasalari, talabalar va ularning ota-onalari bilan yaqin hamkorligi Fransiyaning kasbga yo'naltirish tizimining samaradorligini ta'minlaydi.

Fransiyada kasbiy faoliyat turini tanlash haqida qaror maktab psixologlari – kasbga yo'naltirish bo'yicha maslahatchilar boshchiligida suhbat va test natijalarini hisobga olgan holda ta'lim muassasasi pedagoglar kengashi, o'quvchilar va ota-onalarning vakillari tomonidan jamoaviy ravishda qabul qilinadi. Mintaqalar barcha bilimlar sohalarida kasbga o'qitishni rivojlantirish rejalarini ishlab chiqadi va yoshlarni mehnat bozoriga chiqishga tayyorlaydi.

Shvetsiyaning kasbga yo'naltirish tizimida davlat tomonidan tartibga solinadigan ta'lim tizimi va mehnat bozorining o'zaro ta'siri e'tiborga loyiqdir. 1940-yillardayoq Shvetsiya bandlik xizmatlari o'z mijozlariga kasbiy yo'naltirish xizmatlarini taklif qila boshladilar. Asosiy tamoyil har doim martaba bo'yicha maslahat berish bepul va hamma uchun mavjud bo'lishi kerak bo'lgan individual huquqdir. Bugungi kunda 418 ta davlat bandlik idoralari tomonidan kasbga yo'naltirish xizmatlari ko'rsatilmoqda. Qayta tashkil etilayotgan yoki qisqartirilayotgan kompaniyalar uchun xodimlarni kasbga yo'naltirish va qayta tayyorlashga ixtisoslashgan kichik xususiy sektor ham mavjud. Turli tadqiqotlarga ko'ra, kasbga yo'naltirish tizimining milliy modeli so'nggi 15 yil ichida Shvetsiyada ishsizlar sonini ikki baravardan ko'proq qisqartirdi [12].

Yoshlar uchun quyidagi uch dastur eng tarqalgan: Germaniyaning o'quvchilik dasturi o'qishdan ishga o'tishni ta'minlash bo'yicha (school-to-work transition) eng rivojlangan dastur hisoblanadi; Shvetsiyada

qoʻllanadigan mehnat bozorining faol dasturlari; amerika taʼlim dasturlari (Job Training Partnership Act (JTPA), Kasb-taʼlimi sohasidagi hamkorlik toʻgʻrisida qonun), fransuz dasturlar tizimi. Barcha rivojlangan mamlakatlarda yoshlarning mehnat bozoriga chiqquniga qadar raqobatbardosh ishchi kuchini shakllantirish boʻyicha koʻrsatilgan chora-tadbirlar bilan bir qatorda taʼlim yordamida yoshlar ishchi kuchi sifatini oshirishga ham muhim ahamiyat beriladi, buning uchun katta hajmda mablagʻlar ajratilgan. Mehnat bozorida shiddatli oʻzgarishlar roʻy berayotgan sharoitlarda faqat shunday tayyorgarligina yoshlarni ishga joylashtirish imkoniyatini, shuningdek, ularning harakatchanligini oshirishni taʼminlashga qodir.

AQSh va Yevropaning rivojlangan mamlakatlarida bilimlar iqtisodiyotiga alohida eʼtibor qaratilgan. Bilimlarga asoslangan jamiyat yuqori texnologiyalarga va yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirishga investitsiyalarning oʻsishi va yuqori malakali ishchi kuchi mavjudligi bilan tavsiflanadi, buning oqibatida samaradorlik darajasi yuqori boʻlgan iqtisodiyot vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947-son Farmonining 1-ilovasi «2017-2021 yillarda Fzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi» // Fzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari toʻplami, 2017 y., 6-son, 70-modda

2. Резник С.Д., Сочилова А.А. Основы личной конкурентоспособности. Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 2009. – 251 с.

3. Андреев, В.И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. - Казан: СИТ, 2004. – 468 с.

4. Одегов Ю.Г. Экономика труда: учебник – Москва : Алфа-Пресс, 2015.

5. Xolmoʻminov Sh.R. Mehnat bozori iqtisodiyoti (oʻquv qoʻllanma) – T: TDIU, 2004. – 25-b.

6. Mirzakarimova M. Rivojlangan axborotlashgan iqtisodiyotga ega mamlakatlarda bandlikning oʻzgarishi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №6, noyabr-dekabr, 2017 yil

7. Вишневский Д.М. Профессионально-квалификационная структура рабочей силы в странах с развитой рыночной экономикой // Ж. Труд за рубежом - 2016, №7 – С.19-20.

8. Крымова Н.А. Управление профориентацией населения. Дисс. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук. - Воронеж, 2011 – С.92-94.

9. Муравева Н.В. Трансформация системы профессионального образования и обучения // Ж. Труд за рубежом, 2014. №3 – С.66-67.

10. Бондарев В.П. Успешный выбор профессии / В.П. Бондарев, С.О. Кропивянская. - М.: ВАКО, 2015. - 144 с.

11. Брехова А.В. Профориентационная работа с обучающимися старших классов на уроках технологии. Ж: Перспективы науки и образования. 2017. №5